

Відшкодування матеріальної шкоди: цивільно-правовий аспект

Корольова В. В.

к. ю. н., доцент,

професор кафедри державно-правових дисциплін,

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна,

e-mail: ViktoriyaV:@krok.edu.ua,

ORCID: 0000-0003-2998-6144

Шевченко Д. О.

студентка юридичного факультету,

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна,

e-mail: ShevchenkoDO@krok.edu.ua

Проблема відшкодування матеріальної шкоди має не лише важливе теоретичне значення а й практичне значення.

В житті доволі часто зустрічаються ситуації, коли фізичній особі завдають шкоди через протиправні дії інших осіб, що виявляється у зменшені, знецінені або знищенні майнових благ, що охороняються законом.

В таких ситуаціях потрібно реагувати належним чином та захищати свої права, оскільки саме відшкодування шкоди замінило особисту помсту, що існувала на самому початку утворення інституту відшкодування шкоди.

Конституція України проголошує Україну соціальною і правовою державою, в якій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю (ст. 3); закріплює непорушність права власності громадян (ст. 41); гарантує кожному право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, посадових і службових осіб (ст. 55); передбачає обов'язок кожного відшкодувати завдані ним збитки (ст. 66) [1].

Цивільний кодекс України серед способів захисту цивільних прав та інтересів та формою відповідальності визначає “відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди” [2, ст. 16].

У ст. 22 ЦК України говориться, що особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування. Збитками є:

- втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки);

- доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода) [2].

Отже, майнові втрати мають форму збитків. Перший вид-фактичні, реальні збитки, а другий — упущена вигода (неотримана заробітна плата, авторська винагорода тощо).

Слід погодитися із науковцями, які до реальних збитків включають всі витрати необхідні для відновлення порушеного права і ці витрати мають бути підтверджені відповідними розрахунками. Основною метою відшкодування реальних збитків є відновлення майнового стану особи, який існував до його порушення.

Досить важливим питанням є відшкодування упущеної вигоди. Особливості упущеної вигоди характеризуються тим, що вона проявляється не одразу після порушення права, а згодом, у вигляді не отриманих доходів, які особа могла б отримати за нормальних умов, якби не було порушено її право.

Відшкодування упущеної вигоди не залежить від відшкодування реальних збитків, яких може не бути взагалі, або розмір яких є незначним у порівнянні з упущеною вигодою.

Проблемним залишається визначення розміру упущеної вигоди. У ч. 2 ст. 22 ЦК України передбачається, якщо особа, яка порушила право, одержала у зв'язку з цим доходи, то розмір упущеної вигоди, що має відшкодуватися особі, право якої порушено, не може бути меншим від доходів, одержаних особою, яка порушила право. Таке положення в певній мірі полегшує доведення упущеної вигоди, адже довести розмір доходів правопорушника може бути значно простіше, аніж власні не отримані доходи [3, с. 46].

Обчислення розміру упущеної вигоди є досить складним питанням. Аналіз судової практики свідчить, що відшкодування упущеної вигоди здійснюється переважно у відносинах пов'язаних з користуванням земельними ділянками. Причиною цього є те, що для розрахунку збитків у земельних відносинах використовується постанова Кабінету Міністрів України «Про Порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам» від 19.04.1993 р. № 284, яка передбачає, що розмір збитків, у тому числі упущеної вигоди, визначається спеціальними комісіями, які створюються місцевими органами влади [4].

ЦК України встановлено принцип повного відшкодування збитків тобто повинні відшкодуватися у повному розмірі як реальні збитки, так і упущена вигода.

При цьому законодавець вказує, що договором або законом може бути передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірі [ч. 3, ст. 2].

Відповідно до ч. 4 ст. 22 ЦК України майнова шкода може бути відшкодована як в грошовій формі так і у натуральній формі [2].

В науці цивільного права існують різні підходи щодо співвідношення термінів «шкода» і «збитки». Більшість науковців вважають, що дані поняття необхідно відмежовувати, тому що вони мають різне змістовне наповнення.

Не вдаючись до дискусії з цього приводу, ми погоджуємось, що поняття шкоди є ширшим за обсягом, ніж збитки, оскільки охоплює не тільки ті негативні наслідки правопорушення, які можуть бути обчислені як збитки, а й немайнову (моральну) шкоду, яка не має вартісного еквіваленту. Тобто збитки є грошовим еквівалентом вираження завданої майнової шкоди.

Ще однією із проблем є співвідношення інституту деліктної та договірної відповідальності.

Зокрема, у Роз'ясненні ВГСУ про відшкодування шкоди акцентується увагу на тому, що слід відрізнити «обов'язок боржника відшкодувати збитки, завдані порушенням договірної зобов'язання (статті 623 ЦК України), від зобов'язання, що виникає внаслідок завдання шкоди (глава 82 ЦК України)»; водночас «можуть мати місце випадки, коли сторони перебувають у договірних відносинах, але заподіяння шкоди однією із сторін іншій стороні не пов'язане з виконанням договірної зобов'язання» [5].

Наразі питання про відшкодування шкоди визначається главою 82 ЦКУ. Вона стосується зобов'язань, що виникають не за договором, а внаслідок заподіяної шкоди (їх умовно називають деліктними зобов'язаннями). Залежно від об'єкта розрізняють деліктну відповідальність за завдання шкоди майну та деліктну відповідальність за

завдання шкоди особі.

У статті 1166 ЦКУ закріплені загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду [2].

Як зрозуміло зі ст. 1166 ЦК України, в українському цивільному законодавстві передбачено принцип повної компенсації шкоди.

Відповідно до роз'яснень, що містяться в п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України від 27 березня 1992 року № 6 «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» шкода заподіяна особі і майну громадянина, підлягає відшкодуванню в повному обсязі особою, яка її заподіяла, за умови, що дії останньої були неправомірними, між ними і шкодою є безпосередній причинний зв'язок та є вина зазначеної особи [6].

Наведене свідчить про те, що цивільне законодавство в деліктних зобов'язаннях передбачає презумпцію вини; якщо в процесі розгляду справи зазначена презумпція не спростована, то вона є юридичною підставою для висновку про наявність вини заподіювача шкоди.

Аналізуючи зміст ст. 1166 ЦК України науковці звертають увагу на те, що вона має розширене тлумачення. Це пояснюється тим, що, незважаючи на те, що вона називається «загальні підстави відповідальності за майнову шкоду», вона визначає не лише підстави відповідальності, але й підстави відшкодування збитків у цілому, тобто охоплює характеристики ряду різних правових категорій [6, с. 1070].

Підсумовуючи наведене вище зазначимо, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого майнового права та інтересу. Способами захисту прав та інтересів можуть бути, зокрема, відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди. Поняття «збитки» за своїм об'ємом, юридичним значенням вужче поняття «шкода», оскільки включають в себе тільки реальні збитки і упущену вигоду, а відшкодовуються, як правило, за наявності майнових відносин і в грошовому виразі. Під шкодою, окрім іншого, слід розуміти будь-які збитки, завдані особі: як внаслідок правопорушення, так і внаслідок правомірних дій третіх осіб, власних дій чи подій.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356.
3. Ківалова Т. С. Відшкодування збитків внаслідок порушення прав інтелектуальної власності. Митна справа, № 5. 2010. С. 44-49.
4. Про Порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.04.1993 р № 284. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/284-93-%D0%BF#Text>.
5. Про деякі питання практики вирішення спорів пов'язаних з відшкодуванням шкоди: Роз'яснення Вищого арбітражного суду України від 01.03.1994 року в редакції Рекомендацій президії Вищого господарського суду України від 29.12.2007 р. № 04-5/239. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_215800-94#Text.
6. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 березня 1992 року № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-92#Text>.
7. Цивільний кодекс України: науково-практ. комент. [6-е вид.] / За ред. Є. О. Харитонов, Н.Ю. Голубевої. Х.: Одісеї, 2009. 1200 с.